

NEÎNCREDEREA

Radu Umbreș este antropolog și urmează o abordare cognitiv-evoluționistă în studierea interacțiunilor umane, a moralității și a cooperării, a ritualurilor și credințelor aparent iraționale și a transmisiei culturale. Predă la Facultatea de Științe Politice, din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, participă la cercetări interdisciplinare din zona academică și socială și contribuie la diseminarea publică a științelor cognitive. În 2022 a publicat cartea de față, *Living with Distrust: Morality and Cooperation in a Romanian Village*, la Oxford University Press.

RADU UMBREȘ

NEÎNCREDEREA

**Cum funcționează
România profundă**

O cercetare antropologică

Ilustrații
de Andreea Chirică

Traducere din engleză
de Iulian Comănescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Alina Dincă, Cristina Jelescu, Bogdan Nicolau
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

Radu Umbres

Living with Distrust: Morality and Cooperation in a Romanian Village

© Oxford University Press 2022

All rights reserved.

Originally published in English in 2022. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Humanitas is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Umbreș, Radu

Neîncrederea: cum funcționează România profundă:

o cercetare antropologică / Radu Umbreș; il. de Andreea Chirică;

trad. din engleză de Iulian Comănescu. – București: Humanitas, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-8495-0

I. Chirică, Andreea (il.)

II. Comănescu, Iulian (trad.)

39

316

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

<i>Introducere pentru ediția românească</i>	9
<i>Cuvânt înainte</i>	15
<i>Mulțumiri</i>	17
Prolog: Demolarea colectivului	21
Bun-venit în Săteni	29
De la haosul primei întâlniri la structura cercetării	38
Planul unei etnografii a neîncrederii	49
Capitolul 1. Jocul complex al neîncrederii la cârciumă	55
Reputație și vigilență în turneele dramaturgice	59
Semne și inferențe în interacțiunea socială	67
Exploatare și generozitate	73
Domeniul ca exercițiu de reputație	76
Noroc și performanță	80
Importanța unei minți vigilente	87
Societatea ca o luptă	93
Capitolul 2. Casele încrederii și gardurile neîncrederii	99
Ecologia și ideologia modului domestic de producție	101
Atomizarea prin autarhie garantează siguranța	104
Supraviețuirea gospodăriei împotriva colectivismului autoritar	108
Flexibilitate conspirativă și oportunism colaboraționist	112
A ține răul afară din casă	116
Reputații curatoriate și suspiciuni creative	122
Gospodăria ca unitate de coordonare și interdependență a familiei	128
O societate de gospodării	136

Capitolul 3. Facerea și desfacerea neamurilor	141
Partea I: „Frate-frate, dar brânza-i pe bani“	143
Egalitatea neamurilor și căsătoriile echitabile	144
Nenumăratele probleme ale împărțirii proprietății între copii	148
Căsătoria ca uniune și separație.	156
Reajustări morale în ciclul domestic al reproducerii	161
Alegerea partenerilor de „a se ține“ sau „a nu se ține neamuri“	168
Partea a II-a: Flexibilitatea echitabilă a rudeniei	175
Schimbările familiilor și evoluția nunților.	176
Socotelile neamurilor	180
Alegerea rudelor prin obligații morale	188
Un substitut bun pentru sânge	196
Importanța faptului de a fi rudă	203
Capitolul 4. Moartea și regenerarea încrederii	207
A fi acolo: moralitatea confruntării cu moartea	209
Moartea ca reputație definitivă	214
Simboluri funerare ale mutualității	219
Societatea morților	230
Drama mormintelor private.	237
...și tragedia cimitirului comun.	241
Viața și moartea încrederii.	244
Capitolul 5. Stabilitatea politică a fragmentării sociale.	256
Facerea unui antreprenor politic	257
Politică rituală și tranzacții politice.	263
„Hoțul deștept“ și incapabilul politic	271
Guvernarea locală ca fief	279
<i>Plus ça change</i>	284
<i>...plus c'est la même chose</i>	292
Reproducerea morală a piețelor politice.	302
Capitolul 6. Transformări în construcția încrederii	314
Obstacolele neîncrederii economice.	315
Drumul către antreprenariat	319
Încrederea veche pentru casele noi	322
Echitatea pe termen scurt <i>versus</i> echitatea pe termen lung.	329

Crearea încrederii ca gestiune a incertitudinilor tehnologice și sociale.	334
Construcția etică a eului antreprenorial	348
Înclinații și contexte morale.	354
Capitolul 7. A avea, sau a nu avea încredere	360
Trăind într-o cultură a neîncrederii	366
Povara istoriei	372
Flexibilitatea încrederii personalizate	379
Viitorul cooperării și al moralității.	385
Rezonabilitatea neîncrederii	391
<i>Referințe</i>	395

Introducere pentru ediția românească

Traducerea acestei cărți ridică o fascinantă provocare pentru un volum scris la confluența dintre științele cognitive și tradiția antropologiei britanice (post)coloniale. Cum va fi primită și înțeleasă în România o asemenea lucrare, a unui etnograf român care a studiat o comunitate rurală autohtonă? Alegerea de a nu schimba ceva semnificativ față de versiunea originală, destinată unei audiențe internaționale, reprezintă un experiment interesant atât pentru autor, cât și pentru un public care-i cuprinde pe cei mai informați și scrupuloși cititori posibili, cel puțin din perspectiva cunoașterii intime a multe dintre fenomenele descrise și analizate. Din aceste motive, am scris o introducere specială pentru ediția aceasta, publicată de Editura Humanitas, căreia încep prin a-i mulțumi pentru șansa de a deschide o conversație despre mecanismele universal-umane care construiesc societatea noastră.

Condensând o istorie întortocheată și controversată, misiunea centrală a antropologiei este de a-l înțelege pe Celălalt: omul dintr-o altă societate și o altă cultură decât cea proprie. „Proprie“, în acest caz, se referă atât la omul de știință, cât și la lumea academică și politică sau audiența generică din țările cu o istorie de expansiune imperială în secolul al XIX-lea. Monografiile clasice, precum cele scrise de E.E. Evans-Pritchard despre nuerii din bazinul Nilului sau de Edmund Leach despre kachinii din Indochina, răspundeau sau chiar serveau

strategiilor coloniale din teritorii aflate în Africa, Asia sau Oceania. Munca antropologului presupune imersiunea etnografică în „imponderabilitatea vieții cotidiene“ propusă de Bronisław Malinowski, pentru a produce „descrierea adâncă“ adusă la nivel de artă de Clifford Geertz. Demersul era îndreptat în special spre populațiile de mici dimensiuni, non-statale, aflate la un nivel semnificativ mai redus de complexitate economică și politică, a căror organizare socială și cultură trebuiau analizate pentru a facilita planurile de integrare și administrare a teritoriilor colonizate sau integrate în sistemul global.

Cu tot trecutul său exotic(izant) și (neo)imperial, relevanța proiectului original al unei științe a Omului a depășit aceste scopuri geopolitice contextuale. Antropologia a relansat și a explorat prin angajament nemediat o eternă întrebare din știință și filozofie: cum putem să îi înțelegem pe cei care sunt oameni ca noi, dar par radical diferiți în credințe și comportamente? Misiunea devine și mai grea când distincția dintre „noi“ și „ei“ este ambiguă, precum în cazul de față. Construind pe aceste fundamente metodologice, teoretice și genealogice, etnografia mea a explorat un Celălalt atât apropiat, cât și, în mod straniu, diferit.

Un antropolog român cu studii în Regatul Unit a ajuns, prin relații personale și improvizații în confruntarea cu hazardul și necunoscutul, să studieze o microsocietate care nu îi era tocmai familiară, dar nici chiar străină. Curiozitatea mea antropologică cu privire la moralitate, rudenie și rețele sociale a condus spre locul și poziționalitatea convenabile în țara de baștină, însă etnografia „acasă“ m-a și lipsit de exotismul fertil al confruntării cu realități culturale și sociale radical diferite. Antropologul și oamenii pe care încerca să îi înțeleagă aparțineau aceleiași țări și aveau multe credințe, informații, simboluri și valori morale în comun. Deosebiri sociale și culturale între vizitator și localnici erau totuși numeroase. Nici sătenii nu erau toți la fel și nu se comportau identic unul ca altul,

sau cu oricine în același mod. Însă toți acești observatori și observați erau angajați în interacțiuni sociale în care încrederea conta enorm, și mai ales absența ei. Punctul meu de fricțiune personală și de uimire antropologică a fost confruntarea cu forme accentuate de neîncredere în reprezentările și acțiunile oamenilor dintr-o localitate rurală din nord-estul României.

Studiul și-a propus să descrie viața socială a satului și să explice anumite lucruri surprinzătoare sau banale legate de o problemă umană universală: în cine poți avea încredere că va coopera cu tine, și cum îți poți da seama de asta? Punctul meu de intrare în Săteni, nume fictiv al unui sat ai cărui locuitori vor rămâne anonimi din considerente de etică științifică și respect personal, a fost relația între încredere și neîncredere în celălalt. Între acești doi poli am lucrat ca etnograf în lumea reală și am gândit în interpretarea antropologică a fenomenelor studiate. Undeva în carte voi propune ideea că întâlnirea cu Celălalt este uneori o întâlnire cu Sinele. Neîncrederea și conflictul nu vin din neînțelegere sau ignoranță, ci din certitudinea confruntării cu acel actor care este la fel ca tine în ontologie și epistemologie, dar fundamental diferit în datoriile deontologice. Dar, până vom ajunge acolo, de ce citiți această mizanscenă?

Ediția apărută la Oxford University Press descrie și interpretează fenomenele studiate pentru cititori care știu puține sau nimic despre România, darămite despre acest teritoriu și acești oameni cu stilurile de viață, practicile și credințele lor. Lectura nu solicită cunoștințe anterioare semnificative și chiar propune o conversație intelectuală accesibilă „mirenilor“, date fiind eclecticismul și oportunismul unei abordări teoretice interdisciplinare centrată pe terenul etnografic. Alte manuscrise au dezvoltat, și sper că vor dezvolta mai departe, câteva dintre analizele schițate, dar principalul obiectiv al cărții este să plaseze cititorul între oameni, locuri și evenimente alături de „spionul“ care operează în numele științelor

socio-umane, evocat de Katherine Verdery tot într-un context permeat de suspiciune și duplicitate.

Spre deosebire de alter-egoul cu misiune militară, ca antropolog este uneori mai dificil să descrii și să înțelegi familiarul decât straniul. Poziția autorului este cea a unui „străin“ de Săteni, iar terenul etnografic a hrănit curiozitatea antropologului cu un preaplin de enigme sau paradoxuri. Dar m-am străduit și să-mi exoticizez firescul, și să-mi problematizez cunoașterea implicită produsă de biografia personală și traseul academic. Chiar și atunci când ideile sau comportamentele sătenilor păreau banale și firești pentru mine ori pentru altcineva cu experiență sau cunoaștere a ruralului din România, am scos în evidență ceea ce e de la sine înțeles, implicit și tacit. Am disecat microsociologia vieții cotidiene sau a momentelor rituale, acasă și în lume, de la idei și practici necunoscute precum deochiul sau ținerea de neamuri până la cele familiare precum importanța mâncării pentru familie și clientelismul politic. Prin simplificări necesare și studii de caz ilustrative, cartea propune o introducere rapidă, dar profundă într-o societate necunoscută cu mecanisme cauzale fascinante pe care vrem să le înțelegem și să le explicăm.

Traducerea cărții propune cititorului nativ același experiment antropologic ca exercițiu de analiză critică a datelor, dar și de autorefecție. Etnografia și interpretarea antropologică vor trebui să convingă cu ajutorul, dar și împotriva posibilelor forme și grade de familiaritate ale cititorului român cu lumea și lumile satelor din România, cu relațiile dintre neamuri, organizarea gospodăriei țărănești, religiozitatea populară, politica sau economia locală. Sper ca datele și argumentele să activeze intuiții sau convingeri, să le testeze și să fie testate de către ele. Dacă antropologia e o tentativă de „traducere“ a unei culturi, cartea de față e un fel de retroversiune ce confruntă „traducerea“ pentru export a acestui sat românesc cu critici informate și explicații alternative din partea nativilor.

Primul care a depus acest efort a fost Iulian Comănescu, căruia îi mulțumesc pentru priceperea și răbdarea cu care a citit, a înțeles și a tradus această carte. Lungile noastre conversații pe marginea textului și dincolo de el au fost generoase și generative, iar Iulian m-a ajutat să înțeleg eu însumi mai bine ce am scris și să văd cum aș fi putut spune lucrurile mai clar și mai expresiv, măcar prin schimbări minore față de ediția în limba engleză. Le mai mulțumesc o dată celor menționați în prefața ediției apărute la Oxford University Press, pentru că mi-au citit diversele variante ale manuscrisului și mi-au oferit sfaturi și critici, precum și celor prea mulți să mai fie numiți, dar către care se îndreaptă recunoștința mea, căci știu prea bine că o carte nu se scrie niciodată de unul singur. Îi adaug la mulțumiri pe Mircea Toma, Simona Kessler, Radu Gârmacea, Andreea Niță și pe mulți alții care au avut încredere în acest proiect.

Această carte are o dublă dedicație și o datorie de onoare. Dan Sperber mi-a deschis mintea către antropologia atentă la mintea umană, ancorată în conversația cu alte științe, dar critică și creativă prin cunoașterea etnografică a culturii, a simbolurilor, a ritualurilor și ale întregii experiențe umane. Ca mentor, teoretician și prieten, Dan este un om minunat, care mi-a îmbogățit viața prin felul în care am învățat de la el să am încredere – sau nu – în ideile mele.

Oamenii din Săteni, femei și bărbați, tineri și bătrâni, săraci și avuți, menționați sau nu în etnografie, vii sau adormiți, au construit condițiile și provocările pentru ucenicia mea antropologică. Dacă toate erorile din carte aparțin etnografului la început de drum, orice are de oferit acest volum se datorează unor oameni care m-au primit printre ei și au interacționat cu mine în termenii lor și în condițiile particulare ale explorării științifice de teren. Unii se pot regăsi pe ei și pe cei apropiați în descrieri, alții pot specula despre identitățile actorilor, dar îmi doresc ca toți să primească această carte ca pe o serie

de modele și explicații dincolo de indivizii particulari. Cunoașterea mea s-a hrănit din datele referitoare la oameni în carne și oase, iar fiecare dintre ei este o persoană unică, un microcosmos a cărui realitate depășește analizele asumat reducționiste din carte. Dar scopul ultim a fost să descriu și să explic de ce reprezentările și comportamentele comune și recurente sunt atractive la nivel cultural, dat fiind modul de viață și de interacțiune socială și dată fiind natura umanității.

Am încercat să urmez un principiu mereu evocat de Vintilă Mihăilescu – să înțelegi fără să judeci, să accepți diferența și să o explorezi știind că ea nu exclude, ba chiar se fundamentează pe o umanitate universală. Poate mai mult decât oricine va deschide această carte, oamenii din Săteni vor judeca dacă scopul a fost atins – să explice cum și de ce se trăiește în neîncredere. Le mulțumesc pentru încrederea pe care mi-au oferit-o, la fel cum le mulțumesc și pentru neîncrederea pe care am încercat să o înțeleg.

Radu Umbreș
aprilie 2024

Cuvânt înainte

Dacă etnografia ar fi un fel de rigle, am putea să-i folosim pur și simplu măsurând societățile și culturile și înregistrând rezultatele. Dar o riglă ne poate indica lungimea unui obiect numai dacă înțelegem unitățile de măsură și putem avea încredere în calibrarea lor. Și atunci, ce se întâmplă dacă știm mai multe despre lucrul care e măsurat decât despre rigla propriu-zisă? În acest caz, așa cum remarca Wittgenstein, „poți face măsurători pentru a testa rigla“. Așa cum se întâmplă atunci când un elev răspunde la întrebarea unui profesor, un enunț formulat ne poate spune mai multe despre persoana care îl formulează decât despre conținutul intrinsec al enunțului. Acesta este echilibrul instabil în care funcționează etnografia. Un etnograf nu poate participa la viața unei societăți observând-o cu detășare în același timp. Etnografii nu sunt calbrați în nici un sistem de unități de măsură existent. Iar din acest motiv, așa cum bine știe și Radu Umbreș, dacă e să discernem informațiile obiective de etnografie în cazul unei lumi pe care o studiem, trebuie să înțelegem și caracteristicile etnografului. Pe acestea nu le putem scoate din ecuație, și nici nu ar trebui s-o facem. Așa cum scrie Umbreș, etnografia este „un experiment natural de construcție a unei rețele personale de încredere și cooperare, care în același timp oferă o experiență nemijlocită a neîncrederii“. Dedicarea cu care trăiește cele două relații, de încredere și neîncredere, este fundația studiului complex și texturat asupra moralității și cooperării, pe care l-a dus la capăt într-un sat românesc.

Nick Enfield

Profesor de lingvistică la Universitatea din Sidney

Director al Centrului de cercetări avansate

în științe sociale și umane

Sidney, iunie 2020

Prolog

Demolarea colectivului

„Mămăliga nu explodează“, se spunea în perioada comunistă despre apatia politică a românilor, folosind o metaforă ce trimitea la țărani oprimați și înregimentați care alcătuiau cea mai mare parte a populației țării. Dar la începutul iernii lui 1989 mișcările de masă au răsturnat dictatura lui Nicolae Ceaușescu și o jumătate de secol de dominație comunistă asupra României. Schimbarea a avut un preț mare, cu sute de morți pe străzile Timișoarei și ale Bucureștiului, culminând cu execuția sinistrală a dictatorului, împreună cu prea-urâta lui soție. În frenezia revoluționară a acelor zile, mii de oameni au devastat cultura materială a comunismului și însemnele scandalosului cult al personalității detestatului conducător, distrugându-i palatele și efigiile din toată țara și pășind, astfel, într-o nouă eră, a democrației și a economiei de piață.

Departate de furia orașelor, în România rurală revoluția s-a răspândit ca rotocoalele stârnite de o piatră într-un lac, mai atenuată de distanță, dar mai extinsă ca amploare. Răsturnarea comunismului a ajuns în cele din urmă și în îndepărtatul sat Săteni¹ din regiunea nord-estică a Moldovei românești. Dictatura făcuse unele dintre cele mai mari ravagii chiar în mediul rural, treptat și relativ puțin cunoscut. Colectivizarea forțată

---

1. Pseudonim al unei localități rurale a cărei identitate va rămâne anonimă pentru protejarea persoanelor menționate în etnografie, ale căror nume vor fi de asemenea schimbate.

a anilor 1950 îi lăsase pe țărani fără pământ și distrusese aproape total agricultura pe persoană fizică. Sistemul politic a impus ulterior cooperativele agricole de producție – cunoscutele CAP-uri –, forme de proprietate colectivă care aparțineau doar pe hârtie membrilor comunității, de fapt controlate de stat.

După revoluție, sătenii au avut posibilitatea de a rămâne într-o formă de asociere colectivă, dar au decis să rupă această asociere și să reintre imediat în posesia a ceea ce era de fapt al lor. CAP-ul a fost „desfăcut“ în câteva luni. După ce și-au împărțit pământul, animalele și mijloacele de producție, la marginea satului au mai rămas două grajduri. Un număr de membri ai CAP-ului le-a primit în locul plății pentru mai multe zile de lucru în folosul colectivității. Deși era vorba de construcții nou-nouțe, cu fundație solidă, de beton, structuri din bârne, acoperiș de tablă și ziduri de cărămidă, trista soartă pe care au avut-o a rămas în amintirea vie a sătenilor, chiar și la două decenii după evenimente.

Într-o dimineață, vreo 20 de săteni au venit la grajduri cu târnăcoape și lopeți, mânați cu toții de o singură idee. S-au apucat să marcheze cu cretă secțiuni de doi metri, prin interiorul clădirilor, pe care au început să le „feliereze“ metodic. Fiecare familie a luat acasă, cu căruța, cele câteva bârne de lemn, foi de tablă de acoperiș și lespezi de beton dislocate din bucata care le revenea. A fost doar o chestiune de ore până când două clădiri funcționale au devenit una cu pământul, la fel cum s-a întâmplat și în multe alte sate din România.

Ar fi mult prea ușor să explicăm distrugerea ca răzbunare – una din multele – împotriva vechiului regim. Clădirile nu au fost arse, așa cum te-ai putea aștepta atunci când e vorba de un act de furie colectivă. Și nici nu era vorba de ignoranță economică, fiindcă sătenii știau foarte bine care era valoarea activelor pe care le creaseră cu sudoarea frunții.

Dezmembrarea grajdurilor ridică o problemă fascinantă. De ce ai distruge, împreună cu alții, o entitate viabilă economic?

De ce ai face bucăți active ale căror părți constitutive au o valoare infimă luate separat? Sau, la modul mai general, de ce au renunțat locuitorii Săteniului la perspectivele mai largi și la economia de scară oferite de asocierea colectivă? De ce au revenit la agricultura de subzistență, la dimensiunile ineficiente ale gospodăriei individuale, lucru exprimat concret prin distrugerea unor grajduri moderne și încropirea altora, mult mai mici și nefuncționale? Odată ce coerciția socialismului a dispărut, de ce ai abandona mașinile-unelte și îngrășămintele, rotația la scară mare a culturilor, diviziunea muncii, acumularea de capital și toate celelalte beneficii ale fermelor colective extinse? Ce anume explică abandonarea coordonată a cooperării și reîntoarcerea la un mod de producție agricolă suboptim din punct de vedere economic și tehnologic, bazat pe ferma individuală de familie?

Toate societățile se bazează, într-un anumit grad, pe cooperare. Oamenii ar supraviețui cu greu fără sprijinul semenilor lor (Heinrich și Heinrich, 2007). Și totuși, extensia și intensitatea cooperării variază foarte mult de-a lungul timpului în diverse societăți. Vânătorii-culegători colaborează în rețele extinse, dar limitate doar la indivizi care se cunosc unii cu alții, în timp ce societățile urbane moderne presupun interacțiunea cooperativă cu nenumărați necunoscuți. Unele din relațiile de întraajutorare durează o viață întreagă, în timp ce altele se rezumă la una sau câteva interacțiuni. Specia noastră este fundamental cooperativă, dar caracterizată printr-o mare diversitate în privința numărului și specificului partenerilor și în privința intensității și obiectului comportamentelor pro-sociale. Pentru că nu toate interacțiunile sociale sunt benefice.

Cooperarea furnizează beneficii individuale și de grup, însă actorii au de-a face și cu omologii lor necooperanți. Bunăvoința poate fi exploatată prin strategii frauduloase sau exploataorii. Posesiunile pot fi furate, promisiunile pot fi încălcate, serviciile prestate pot rămâne fără recompensă, înțelegerile pot fi

încălcate, iar accesul la resurse poate fi blocat. Pentru a porni și pentru a accelera cooperarea, oamenii trebuie să o delimiteze și să o protejeze față de necooperare. Interacțiunile cu beneficii mutuale se construiesc pe încrederea între parteneri, iar unele dintre instituțiile sociale sunt capabile să creeze stimulente pentru actori, în ideea că aceștia se vor dovedi demni de încredere. Există însă și beneficii ce pot fi obținute prin duplicitate și înșelăciune, iar lipsa încrederii poate inhiba demersurile cooperative.

Cum pot funcționa unele societăți cu un nivel atât de scăzut al încrederii, încât acesta implică renunțarea la asocierea de cooperare prin păstrarea în picioare a unei construcții pentru uzul comun, în loc de a o demantela pentru a obține din ea componente de valoare scăzută? Locuri ca Săteniul continuă să existe în ciuda neîncrederii la scară mare și a nivelului scăzut de cooperare extinsă, ba chiar într-o relativă liniște și pace. Un aspect deopotrivă frapant și plin de semnificație al distrugerii grajdurilor a fost spontaneitatea deciziei, modul fluid în care toată lumea a fost de acord cu demolarea ce avea ca scop partajul bunurilor. Nu a apărut nici o alternativă. Nimeni nu a zis: „Stați puțin, poate avem o soluție mai bună!“ Nimeni nu s-a gândit la faptul că grajdurile ar putea fi păstrate pentru folosul comun de grup, ca proprietari sau producători. În impasul de încredere creat, singura soluție concepută a fost cooperarea cu membrii familiei, și nu cu alți locuitori ai satului.

Opțiunile sătenilor se întâlnesc într-un punct de coordonare à la Schelling (Schelling, 1960), în care toată lumea face o alegere pornind de la ideea că tot restul lumii va face aceeași alegere. Reacția intuitivă la această presupunere a fost înclinația tuturor de a obține pe loc câte o mică parte. Locuitorii Săteniului au ajuns la un consens tacit în privința soluției celei mai evidente din punct de vedere cultural și cognitiv; distribuția egală între agenți, și nu cooperarea pe termen lung. Odată ce Leviatanul comunist a dispărut, întoarcerea la starea

naturală însemna că singurul contract social capabil de a susține cooperarea avea să vină din interiorul familiei.

Mi-au trebuit doi ani de muncă etnografică de teren ca să pot înțelege de ce împărțirea aparent ineptă a bunurilor era cel mai probabil deznodământ al lucrurilor, dacă nu cumva singurul posibil. Soarta grajdurilor a fost pecetluită de o distribuție preexistentă a încrederii și neîncrederii. Ca să înțelegem raționalitatea actului de distrugere brutală a proprietății colective din Săteni, trebuie să înțelegem de ce sătenii implicați întâmplător în gestionarea grajdurilor nu făceau parte din rețele de relații sociale bazate pe încrederea necesară pentru a se angaja în cooperarea pe termen lung, cum ar fi coproprietatea sau folosirea în comun a unei resurse. Grupul întâmplător de săteni implicat în acțiune nu conținea nici un fel de mecanism spontan de creare a încrederii *ex nihilo*. Nu au existat instituții ale statului, sau de altă natură, care să creeze stimulente pentru cooperarea bazată pe încredere. Mai mult de atât, reprezentările flagrante ale neîncrederii au făcut aproape imposibilă orice soluție coordonată, alta decât partajarea imediată.

Demolarea grajdurilor a fost un eveniment natural, desfășurat într-un loc cu o anumită istorie, cultură și ecologie a condiției materiale și relațiilor sociale, și nu un experiment controlat, realizat într-un vid social. La fel ca multe alte evenimente pe care le voi descrie, ea constituie un studiu de caz relevant și complex. În acea zi de iarnă din 1990, la fel ca în multe alte momente de după, încrederea în familie și neîncrederea în restul sătenilor a dus la o cooperare restrânsă, la nivel domestic, și evitarea angajamentului colectiv mai extins. Și totuși, cum vom vedea, povestea se complică pe parcurs: conflictul poate apărea chiar în interiorul familiilor, la fel cum întrajutorarea mutuală poate înflori în afara acestora. Societatea din Săteni este o distribuție dinamică de interacțiuni, relații, reprezentări mentale și publice și instituții, bazate